

*Yeşil Gece ve Gerçek**

Bahattin ŞEKER**

Özet

Dini okullar ve laik okullar arasındaki çatışmayı konu alan Zola'nın *Gerçek (Vérité)* ve Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanları arasındaki benzerlik bir çok eleştirmence dile getirilmiştir. Ancak, bu benzerliğin, yazarların yaşadıkları dönemlerdeki benzer sorunlardan kaynaklandığı üzerinde pek durulmaz. Kimi eleştirmenler *Yeşil Gece* nin esin kaynağı olarak *Gerçek* i göstermekte, bazıları da bu eseri ideolojik bir roman olduğu gerekçesiyle eleştirmektedir. Evrensel bir gerçek olan dinsel istismar ve taassup, hangi toplumda ortaya çıkarsa çıksın, birbiriyle benzer özellikler taşımaktadır. *Yeşil Gece*, işlediği konu ve roman kişileri açısından *Gerçek* e benzese de ya da ondan kimi "iz"ler taşısa da, bu benzerliğin daha çok evrensel nitelikli olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Gece, Gerçek, Ortak Duyarlılık, Zola, Güntekin

Abstract

The similarities between Zola's *Vérité (Gerçek)* and Reşat Nuri Güntekin's *Yeşil Gece* which depict the conflicts between religious and secular schools have been noted by many critics. However, most critics failed to see the similarity of social problems of the periods in which the authors lived, as the source of similarities between the two novels. Some of them point to *Gerçek* as the source of inspiration of *Yeşil Gece*. Others criticize *Yeşil Gece* as they consider it as an ideological novel. Religious abuse and fanaticism as universal realities, in whatever country they appear, have similar characteristics. Even if *Yeşil Gece* resembles *Gerçek* in terms of subject and characters, or has some "marks" from it, it can be said that these resemblances are universal.

Key Words: Yeşil Gece, Gerçek, Common sensibility, Zola, Güntekin

Tanzimat dönemi ile birlikte, özellikle Fransız edebiyatından pek çok eser edebiyat dünyamıza çeviri yoluyla giriş yapar. Başlangıçta, belli bir sistemden yoksun olan bu çeviri hareketi zamanla sistemli bir görünüm alır ve dönemin popüler edebi akımlarının

(*) Bu makale "Héritage français dans l'oeuvre romanesque de Reşat Nuri Güntekin" adlı doktora tezinden hareketle hazırlanmıştır.

(**) Araş. Gör. Dr., Kafkas Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü Fransız Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.

önde gelen eserlerinden çeviriler yapılır. Böylece, Batıdaki edebi akımların anlatı teknikleri ve türleri Türk yazarlarca da kullanılmaya başlanır.

Avrupa Edebiyatı ve romanı, yine bu dönemde “ileri uygarlığın işareti” (Moran, 1991:9) olarak kabul edilmektedir. Türkiye’de, kurumsal alanda olduğu gibi roman alanında da, Avrupa, özellikle de Fransız düşünce sistemi ve sanatının izleri görülür. Türk romanın doğuşunda toplumsal koşullardan çok batılılaşmanın etkin bir rol oynadığı bilinen bir gerçektir. Bu çalışmamızda, Zola’nın *Gerçek (Vérité)* romanıyla Reşat Nuri Güntekin’in *Yeşil Gece*’i sosyal gerçeklikleri göz önünde bulundurarak ele almaya çalışacağız.

Türk okuyucusunun 16 Şubat 1885 yılında Mecmu-ı Ebuzziya dergisinde yayımlanan bir yazı sayesinde tanıştığı (Enginün-Kerman, 1977: 243-265) ve Reşat Nuri Güntekin’in “Fransız Edebiyatında okuduğum ilk romancı”dır dediği (Varlık 1 Mart 1955) Emile Zola, romanlarında, 19. yüzyıl Fransa’sının sosyal olaylarını, çağının düşünce sistemini, çelişkilerini ve saplantı halini alan dogmaların toplum üzerindeki etkisini ele almaktadır. (Mittérand, 1990)

Zola’nın 1903 yılında yayımlanan ve Dreyfus Davası’nın edebiyata aktarımı olarak değerlendirebileceğimiz *Gerçek (Vérité)* romanını 1929 yılında “Hakikat” başlığıyla Türkçe’ye çeviren Reşat Nuri Güntekin *Yeşil Gece* romanını 1928 yılında yazmıştır. Zola *Gerçek*’in devamı niteliğinde *Justice (Adalet)* başlığıyla yeni bir roman yazmaya başlamış ama tamamlayamadan ölmüştür. *Yeşil Gece*’nin devamı niteliğinde *Gecenin Sonu* başlıklı bir roman yazmayı düşünen Reşat Nuri Güntekin de roman henüz taslak halindeyken ölmüştür.

Mektep ve medrese çatışmasını konu alan *Yeşil Gece*, eski ve yeni rejimin sembolleri konumundaki kurumları konu edinmesi nedeniyle ideolojik bir roman olarak değerlendirilir. Zira 1928 yılına, yani “*Yeşil Gece*”ye kadar, Reşat Nuri’nin romanlarında maceranın ve duygusallığın ön planda olduğu görülmektedir. Ancak, bu ilk dönem romanlarında bile, yeni kurulmakta olan devletin toplumsal sorunlarını gerçekçi bir bakış açısıyla gözlemleyen Güntekin, ikinci dönem romanlarında bozulan insani ilişkileri ve moral değerleri konu almaktadır.

Ele alacağımız her iki roman arasındaki benzerliklere bir çok yazar ve eleştirmen dikkat çekse de, biz öncelikle Güntekin’in sözlerinden hareketle bu benzerliğin nedenlerini göstermeye çalışacağız. Güntekin, *Yeşil Gece* romanının *Gerçek*’e benzerliğini

“Dreyfus davasına fiilen karışmış olan Zola, o vakit Fransa’ nun altını üstüne getirmiş olan bu davanın heyecanı içinde bir nevi idealist polemik romanı yazmıştır. Ben Yeşil Gece’de sadece itikadını, onunla beraber ebedi hayat ümidini, uzun ve acı savaşımlardan sonra kaybeden, kendi ölümlülüğüne milletin ölümsüzlüğü fikrinde bir teselli arayan bir

insanın romanını yazmak istiyordum. Atatürk inkılabı ve laik öğretim zamanına rastladı. Bu da uyandırdığı heyecan bakımından, kendi Dreyfus meselemiz gibi bir şeydi. Aynı zamanda mektep hocasıydım. Karanlık bir taassup ve hoşgörüsüzlük muhitinde, her şey olduğu gibi kendi halinde dururken bir kanun ile tedrisatın nasıl yapılacağına akıl erdiremedim. ‘Ya o demirden fakat aynı zamanda da hepimizin biçare etinden kemiğinden elin baskısı bir gün ortadan kalkarsa’ diye düşündüm. İnkılap için dua eden, nutuk söyleyen çehrelerden birçoklarının mazlum, tatlı maskeleri arkasından çıkacak maskeleri düşündüm. O heyecan beni bir çeşit polemik romanı yazmaya, daha doğrusu romanımı o tarafa sürüklemeye sevk etti. Yani roman sanatı bakımından bunu bir ikilik, bir kusur gibi görmek lazımdır.” (Varlık 1 Mart 1955)

sözleriyle açıklar.

Reşat Nuri Güntekin’in bu kaygısına karşın Ahmet Hamdi Tanpınar tarafından son yirmi yılın en iyi romanı olarak değerlendirilmesi, Orhan Hançerlioğlu’nun “*Türk edebiyatında Zola’nın Hakikat’ına denk bir kitapla karşılaşmak beni heyecanlandırmıştır*” (Yalçın, 1998:142) ifadesi, kanımızca *Yeşil Gece*’nin roman sanatı bakımından kusurlu değerlendirilmediğini göstermektedir.

Yeşil Gece, bu övgülere rağmen, belli bir görüşün savunuculuğunu yaptığı iddiasıyla eleştirilere de maruz kalmıştır. Oysa ki Güntekin, böyle bir yola başvurmasının nedenini o günkü toplumsal gerçekler çerçevesinde haklı gerekçelere dayandırarak açıklamıştır. Gerçekçi bir yazar olan Güntekin’in bu tavrını eleştirmek, kanımızca tarihsel gerçeklerin edebiyat üzerindeki etkisini göz ardı etmek anlamına gelmektedir. Zira her eser, içinden çıktığı sosyal, kültürel ve ekonomik gerçeklikle yoğrulur. Bu gerçekliği yakalayabilmemiz için geçmişe yönelmemiz gerekmektedir. Bugünkü bunalımlarımızda geçmişte düşülen hataların etkileri gözden uzak tutulmamalıdır. Nasıl ki bugünün temeli geçmiş zaman ise edebi eserlerin temeli de, yine geçmiş zaman diliminde oluşan tarihsel ve sosyokültürel birikimdir.

Bu nedenle, romanlar arasındaki ilişkileri tarihsel yani gerçekçi bir temele oturtabilmek için romanların hangi dönemde kaleme alındıklarını, hangi dönemleri ele aldıklarını, işlenen konuların her iki yazar tarafından nasıl ve ne zaman dile getirildiğini ortaya koymaya çalışacağız. Böylelikle, romanlar arasındaki bağının ortak duyarlılık, benzerlik, etki ya da sadece esinlenme derecesinde olup olmadıklarını ve özellikle de Güntekin’in özgünlüğünü belirleyebileceğiz.

Romanlarında sosyal ve tarihsel gerçeklikleri esas alan Zola’nın, İkinci Cumhuriyet Dönemi’ni (1852-1870) sorguladığı *Gerçek* romanında ele aldığı sorunlar ve olaylar, tarihsel düzeyde 19yy’ın ortalarından itibaren yaklaşık yarım asırlık bir zaman diliminde yaşanmasına rağmen, söz konusu bu sorunlar ve olaylar Fransız siyasi tarihinin geçmiş dönemi içinde yeniden canlandırılır. Tespitimizin doğrulanması açısından Fransa’nın 1880’li yıllara (yani romanın geçtiği dönemlere) kadar uzanan

toplum yapısına ve siyasal olaylarına kısaca değinmemizin yerinde olacağı kanısındayız.

Büyük umutlarla gerçekleştirilen 1789 İhtilali büyük sorunları da beraberinde getirmiştir. Zira beklenen huzur ve adalet gerçekleşmediği gibi sosyal sınıflar arasındaki uçurum gittikçe büyümüştür. Bu durumu Devrim sonrasındaki hiçbir dönem ve yönetimler de düzeltememiştir. Yapılan reformlar yeterince uygulanamadığından dolayı işçi ve köylüler de gittikçe yoksullaşmış, burjuva sınıfı ise siyasi ve ekonomik iktidar mücadelelerini farklı maskeler altında sürdürmeye devam etmiştir.

Gerçek romanının temelde konu edindiği İkinci Cumhuriyet Dönemi, Fransa ekonomisinde sanayiinin gelişmeye başladığı, burjuva sınıfının daha da zenginleştiği, çalışan kesim ve köylülerin hayat şartlarının daha da ağırlaştığı bir dönem olmuştur. Bütün bu dengesizlikler büyük sosyal sorunları ve ardından da 1848 ayaklanmasını doğurmuştur. Dahası, 1870 yılında Fransa'nın Prusya'yla yaptığı savaştan yenilgiyle ayrılması ve Lorraine bölgesinin dolayısıyla da kömür yataklarının Alman'ların eline geçmesi, ülke ekonomisini alt üst etmiş ve Fransa'ya uzun bir bunalım dönemi (1873-1895) yaşatmıştır. (Türk Dili Dergisi Ocak 1981)

Zola, bu kargaşa ve bunalım döneminden hareketle, *Gerçek* başlıklı romanında dört kuşağı içine alan kurgusal bir zaman diliminde, düşlediği ideal toplumunun temellerini çeşitli yönleriyle çizmeye çalışmaktadır. Söz konusu romanın tarihsel düzlemde temel kaynağı olan, "l'Affaire Dreyfus" olarak bilinen ve Alfred Dreyfus adındaki Yahudi asıllı bir subayın suçsuz yere yargılanmasıyla Fransız siyasi tarihine "Dreyfus Davası" olarak damgasını vuran ve bu yargılama sürecindeki tavrıyla adeta adalet savaşının sembolü haline gelen Zola, yine söz konusu davayla ilgili olarak l'*Aurore* gazetesinde 13 Ocak 1898 tarihinde yayınlanan "*J'accuse*" (Suçluyorum) başlıklı mektubuyla büyük bir yankı uyandırmıştır. Zola romanında Dreyfus Davasına benzer bir olay örgüsü oluşturarak söz konusu mahkumiyetin haksızlığını, Kilise'nin yargı ve halk üzerindeki baskısını korkusuzca eleştirmiştir. Bu çerçevede hemen hemen bütün toplumsal katmanlara değinmiş, yanlışlıkları, iki yüzlülükleri, oportünizmi, adam kayırmayı, antisemitizmi ve tabuları cesurca eleştirmiş, ama özellikle Kilisenin eğitim alanındaki hakimiyetine dikkat çekmiştir. Bu nedenle *Gerçek*' romanına olay örgüsü ve işlediği temalar açısından Dreyfus Davası'nın romanı denilebilir.

Yeşil Gece'deki olayların geçtiği tarihsel olaylar dikkate alındığında, Reşat Nuri'nin de Zola gibi tarihi şartlara sıkı bir şekilde bağlı olduğu görülür. Bununla birlikte romanda değinilen sorunların Cumhuriyet dönemi inkılâp hareketleriyle ilgili olduğu ancak, Cumhuriyet öncesi zaman dilimine yerleştirildiği görülmektedir. Bu konuda Birol Emil şunları söylemektedir:

"Saltanatın kaldırılması, cumhuriyetin ilanı, hilafetin lağvı, tekkelerin, medreselerin, türbe ve zaviyelerin kapatılması: laiklik, kıyafet ve şapka inkılabı, harf ve dil inkılabı,

tevhid-i tedrisat kanunu, kadın hakları gibi Türkiye Cumhuriyetini yaratan, Türk cemiyetine yeni bir rejim, zihniyet ve yaşama şekli getiren hareketler, romanda baş kahraman Ali Şahin'in mücadelesini yaptığı fikirler ve meselelerdir. Romanın esasını ve yapısını teşkil eden bu mücadele din ile müspet ilim, daha doğrusu dini görüşün hakim olduğu eski zihniyet ile müspet ilim ve laik görüşe dayanan yeni zihniyet arasındaki çatışmadan doğar." (Emil, 1984:313-314)

Biröl Emil'in ifadelerini Ali Şahin Efendi'nin Zeynel Hoca'ya söylediği (kanımızca şapka reformunu işaret eden) şu sözler doğrudur niteliktedir: "*Anadolu'dan sarıkla geldim, fesle gidiyorum, bir zaman belki şapkayla dönerim ama sen göremezsin.*" (Güntekin, 1995: 14) Bu ifadedeki sarık, fes ve şapkanın sıralanışı aynı zamanda kıyafet açısından Türkiye'nin gelişim sürecindeki gerçekleri dile getirmesi açısından önemlidir.

Yukarıda belirtilen yenilikler Cumhuriyet devrine ait yenilikler olmasına rağmen Güntekin, olay örgüsünü aşağıdaki alıntılardan da anlaşılacağı üzere II. Abdülhamid iktidarının son yıllarında gerçekleşen tarihi ve sosyal olaylar etrafında oluşturmuştur. Söz konusu yeniliklerin o zamanlarda bile ne kadar gerekli olduğunu göstermeye çalışan yazar aynı zamanda Türkiye Cumhuriyeti'nin yaptığı yeniliklerin haklılığını doğrulamaya çalışır:

"...birkaç sene sonra meşrutiyet inkılabı olunca medresedeki en uyuşuk bir ebleh arkadaşları kadar bile heyecan göstermedi. Hele Otuz Bir Mart isyanına büsbütün lakayt kaldı..." (Güntekin, 1995: 28)

"Meşrutiyetin ilk senesiydi. Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılıyordu. Gazeteler 'Muallim Ordusu' tabirini sık sık kullanmaya başlıyorlardı. Bu ordunun harbiyesi sayılan Darülmualimin'e rağbet ziyadeydi" (Güntekin, 1995:39)

Yukarıdaki alıntıda yer alan "Yalnız idare değiştirmekle bir memleketin kurtarılamayacağı anlaşılıyordu." cümlesi Güntekin'in "Karanlık bir taassup ve hoşgörüsüzlük muhitinde, her şey olduğu gibi kendi halinde dururken bir kanun ile tedrisatın nasıl yapılacağına akıl erdiremedim" sözünü hatırlatmaktadır. Bu cümleler hem romanın geçtiği dönemler hem de yazıldığı dönemlerin kaygısını aktarmaktadır. Her iki dönem için de tek kurtuluş yolu okumaktan ve eğitimden geçmektedir. Çünkü cahil ve hurafe inancına sahip bir halk "belki mezbahaya giden hayvan sürüleri gibi bilmeden adem çukuruna doğru" yürümektedir. (Güntekin, 1995:31)

Fransa'nın **Gerçek**'te dile getirilen (1852-1870) yılları arasındaki sorunlarıyla Meşrutiyet dönemi sonrası Türkiye'sinin sorunları arasında benzerlikler bulmak mümkündür. Batılılaşma hareketleriyle başlayan yabancılara tanınan ticari imtiyazlar Osmanlı Devleti'nin ekonomik açıdan bağımsızca gelişmesini engellemiş, hiçbir engelle karşılaşmayan Avrupa malı ucuz ürünler nedeniyle zaten zayıf olan üretim neredeyse durma noktasına gelmiş, dahası liman kentlerinin tamamen Batılıların eline geçmesi ülkeyi Batılı devletlerin serbest pazarına, hatta neredeyse yarı sömürge durumuna düşmüştür. Bu dönemde zengin mahallerinde Avrupa özentisinden

kaynaklanan ve Güntekin'in romanlarında sıkça eleştirdiği lüks ve eğlence düşkünlüğü doruk noktasına ulaşırken, Devletin toprak yönetimindeki hataları köylüleri, Fransa'da olduğu gibi, ağır şartlarda yaşamaya mahkûm etmiştir. Bu dönemde siyasi durum da pek iç açıcı değildir; zira, Devlet "Avrupalı tarz"da yapılan ve ülke gerçeklerine uygun olmayan reformları uygulamaya çalışırken bir yandan da ihtilalci zihniyetlerin ve yeniliklere karşı çıkan bağnaz grupların saldırılarına göğüs germek zorunda kalır; yani, kısaca söylemek gerekirse 19.yy, Osmanlı için her yönüyle çözümlenin hızlandığı bir yüzyıl olmuştur.

Görüldüğü üzere, her iki ülke benzer sorunları yaşamıştır. Ayrıca Fransa'da dini eğitim kurumlarının kapanarak 9 Aralık 1905 yılında Kilise ve Devlet'in birbirinden ayrılması, 1924 yılında ise Fransa'daki okulların karma eğitime geçmesi ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetindeki Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nu (1924) arasındaki ilişkiyi gözden uzak tutmamak gerekir. Zira Fransa'nın ve Türkiye'nin karma eğitime geçişlerinde eşzamanlılık söz konusudur. Kanımızca burada en dikkat çekici olan şey, **Yeşil Gece**'nin yazımının Güntekin'in de dediği gibi söz konusu kanunun yürürlüğe girdiği tarihlere rastlamasıdır.

Yapacağımız karşılaştırmalarda hareket noktası ve ayırt edici noktalar oluşturmak amacıyla, her iki romandaki olayları tarihsel şartlar ve sorunları kısaca hatırlattık. Şimdi, romanlarda dile getirilen sorunları baş kahramanlar ve temalar çerçevesinde ele alacağız.

Gerçek ve **Yeşil Gece**'de bir çok benzer temalar söz konusu olsa da her iki romanın da ana teması dini ve laik öğretim kurumları arasındaki mücadeledir. Ancak bu ana tema birliğine rağmen işlenişleri açısından büyük farklılıklar göstermektedir.

İki romanda da, işledikleri konu bakımından birbirleriyle benzeşmiyor gibi görünmesine rağmen gerek olayların geçtiği çevre ve gerekse olaylarda yer alan roman kişilerinin özellikleri göz önüne alındığında ilk bakışta görünmeyen bu benzerlikleri saptamak mümkündür. **Gerçek**'te geçen olaylar, Belediye Okulu'nun Yahudi asıllı öğretmeni Simon'un yeğeni Zéphirin'in rahip Gorgias tarafından tecavüz edilerek öldürülmesi çerçevesinde gelişmektedir. Kilise, "dinsiz, Hıristiyan düşmanı" olarak kabul ettikleri Yahudilerden intikam almak amacıyla Simon'u suçlar böylece hem kendini kurtarmaya çalışır hem de kendi okullarına dişli bir rakip olan laik eğitim kurumlarını hedef alarak halkı kendi saflarına çekmeye çalışırlar. Bu çalışmaları sonucunda Simon ömür boyu hapse mahkum olur. Ancak, bu cinayete ilgili gerçekler romanın baş kahramanı Marc ile arkadaşlarının azimli ve idealist çalışmalarıyla (Mme Duparque kuşağı, Marc'ın kuşağı, çocukların kuşağı ve torunların kuşağı olmak üzere) tam dört kuşak sonra ortaya çıkar. Cinayet olayı bütün olayların çıkış noktasını oluşturur bu nedenle Simon davasını romandan çıkardığımız zaman ortada her hangi bir olay kalmaz.

Yeşil Gece'de ise benzer olay olarak karşımıza, halkın kutsal saydığı Kelâmi Baba türbesinin türbedarın oğlu tarafından kundaklanması çıkmaktadır. Bu olayı fırsat bilen softalar, "Sarıova idadisi" Fransızca ve matematik öğretmeni Nihat Bey'i türbenin yakılmasından sorumlu tutarlar. Medrese ve din adamlarının sinsice yürüttükleri kampanya neticesinde mahkûm olan Nihat Bey, bu iftiradan Ali Şahin ve arkadaşları sayesinde kurtulur. Nihat Bey de Zola'nın kahramanı Simon gibi laik düşünceli ve ilericidir. Dahası, Nihat Beyin, softaların ifadesiyle "gâvurca" yani Fransızca hocası olması, içkiye aşırı düşkünlüğü, bu nedenle düzenli bir aile yaşantısının olmaması ve kimsesiz birisi olması medresenin onu suçlamasına ve hedef almasına yeterlidir. İki romanda da suçlanan kişilerin laik ve ilerici öğretmenler olması kanımızca olağan bir durumdur. Zira iki gerici kurumun da kendi elemanlarını suçlaması gibi bir şey söz konusu olamazdı. Kelami Baba türbesinin yanması roman içinde sıradan bir olay olarak düşünülebilir. Zira romanda verilmek istenen mesajların okuyucuya iletilmesinde önemli bir role sahip değildir. Bu nedenle, roman içinden çıkartıldığında romandaki anlatım bütünlüğü bozulmaz. *Yeşil Gece*'nin temel olayı, eski bir softa olan Ali Şahin Efendi'nin Sarıova kasabasına gelmesidir. Ali Şahin gelinceye kadar kasabada her şey softaların ve medresenin elindedir. Kasaba halkı bunlara boyun eğmiş ve koyu taassup ve karanlık düşüncelerin ışığında yaşamlarını sürdürmektedirler. Ali Şahin'in gelmesiyle söz konusu hakim gurubun işleri bozulmaya başlar, bu da Ali Şahin Efendi'nin ve onun temsil ettiği düşüncenin softalar ve medresece ortadan kaldırılması gereken bir düşman olarak görülmesine neden olur. Ancak, softalar ve medrese bu mücadeleyi Nihat Efendi olayı gibi dolaylı yollardan yürütürler. Kısaca belirtmek gerekirse, Ali Şahin Efendi'nin Sarıova kasabasına gelişini roman içinden çıkardığımızda romanda olay denen bir şey kalmaz. *Yeşil Gece* bu özelliğiyle *Gerçek*'ten ayrılır. Birisinde idealist bir öğretmenin taassup ve irticanın hakim olduğu bir kasabayı aydınlatmak üzere bilinçli olarak gelmesiyle, diğerinde ise haksız yere mahkum edilen laik düşünceli bir öğretmeni kurtarma çabalarıyla ortaya çıkan bir roman söz konusudur. Ancak her iki romanda da ele alınan ana tema laik okulların ve dini okulların çatışmasıdır.

Her iki romanda çatışmanın tarafları da hemen hemen aynıdır. Bu nedenle baş kahramanların mücadele etmek zorunda kaldığı kilise, medrese, tarikatlar, türbeler ve manastırlar gibi dini kurumların gerçek yüzleri St. Antoine de Padeue mezhebi, Sacre-Coeur tarikatı ve Kelâmi Baba türbesi aracılığıyla dikkatlere sunulmaktadır.

Gerçek'te St. Antoine de Padeue adlı bir azizi kullanan rahip Théodose, bilim ve eğitim yoksulu halkın ütöpik arzu ve beklentilerini gerçekleştirme vaadiyle onların üzerinden yüklü bir kazanç sağlamaktadır. Aslında buna neden olan en büyük etken halkın çaresizlik, yoksulluk ve cahillik içinde yaşamasıdır. Zola bu soruna romanda şu cümlelerle değinmektedir:

“Doktorların el çektiği onulmaz hastalar...vadesi gelen senetleri ödeyecek parası olmayan, bozuk malları nasıl süreceğini bilemeyen küçük esnaf; herhangi bir karanlık işe girişen, servetini ve kellesini orada bırakma tehlikesiyle karşı karşıya kalan dalavereciler; kalabalık aileli, güzellikten ve paradan nasibi olmayan kızlarına koca bulmaktan umudunu kesen anneler...ekmek parası lütfunu artık ancak bir mucizeden bekleyen zavallı yoksullar... İstem ve çalışma yeteneğinden yoksun, olanaksız, hak edilmeyen başarıyı, mantıklı çalışma ve sağduyu koşulları dışında, üstün bir kudretten bekleyen bütün sefil kişiler, ermişe başvurabilirler, durumlarını ona açıklayabilir...onu Tanrı'nın yanında aracı gibi kullanabilirlerdi.” (Zola, 1996:112)

Belediye okulu öğrencileri Tanrı'nın kendileriyle ilgilenmesi için *“ermiş Antoine'ın sadaka kutusuna iki frank atıyordu. Eğer öğrenci büsbütün ahmağın biriyse beş frank atıyordu, “çünkü, muhakkak ki ermiş Antoine daha çok zahmete girecekti”.* (Zola, 1996:113) Tarikat toplulukları sanayici ve tüccar olmuş, kadın ve kızları karın tokluğuna çalıştırarak kazançlarına kazanç katmaktadır. Bu kazanç öylesine genişlemiştir ki, kilise artık

“her şeyi paraya dönüştürüyordu, sahte mucizeleriyle, yalancı cennetinin, kararsızlık ve kötülük inancının sürekli işletilmesiyle halkın aptallığından ve safiyetinden en ağır vergiyi kesiyordu. Milyarlık servetler sahibi, uçsuz bucaksız malikaneler efendisi olmuş, partileri satın alacak, onları birbirine düşürecek, iç savaşın yıkıntıları ve kanı ortasında muzaffer dikilecek kadar kasasını parayla doldurmuştu.” (Zola, 1996:118)

Bu manzara karşısında Marc *“eğer Fransa, onun (Kilise) tarafından öldürülmek istemiyorsa, kiliseyi öldürmenin Fransa için zorunlu”* (Zola, 1996:118) olduğunu hisseder ve çarpışmanın çok müthiş ve yakın zamanda başlayacağını öngörür. Nitekim bu çarpışmanın *“okul alanında”* (Zola, 1996:119) başlayacağı da kesindir. Fransa'nın kendisine emanet edildiğini düşünen bu idealist öğretmen için ise tek umut ise, ülkenin *“bir ucundan öbür ucuna ilkokullara giden şu halk çocukları”*dır. (Zola, 1996:119) Marc'a göre, bu çocuklar geleceğin milletini oluşturacak hammadDEDİR bu nedenle de onları *“...bilen, isteyen, saçma inaklardan, her özgürlüğün, her insan özsaygısının katili, öldürücü dinsel hatalardan kurtulmuş özgür yurttaş rolleri için eğitmek gerekiyordu.”* (Zola, 1996:119) Marc onları eğitecek ve *“yavaş yavaş bir gerçek milleti”* (Zola, 1996:119) yaratacaktır. Böylece romanın seyri değişir, kilise ve laik öğretmen arasındaki mücadele başlamış olur.

Sariova'da da Maillebois'da olduğu gibi cahil, yoksul ve biçare halk batıl itikatlardan, evliya hikayelerinden ve türbelerden medet ummaktadır. Onlara göre kendilerini yöneten hükümet değil Kelâmi Babadır. Kelâmi Babanın türbesi, Yunus Peygamberi yutan balığa ait olduğu söylenen kocaman bir kemik, Hz. Musa'ya ait olduğuna inanılan bir sopa, Hz. Nuh'un gemisinden kopmuş bir tahta, Eyüp Peygamberin fukaralığı zamanında üstüne yattığı kerevetiyle bir *“tür enbiya müzesidir.”* (Güntekin, 1995: 144) Türbede aynı zamanda Kanuni Sultan Süleyman ve İkinci Selim

gibi Osmanlı halifeleri tarafından hediye edilmiş kıymetli eşyalar da bulunmaktadır.’ (Güntekin, 1995: 144) Kelâmi Babanın kasabalılar üzerindeki etkisini şu cümlelerle öğreniyoruz:

“*Kelâmi Babanın Sarıova’lılar gözündeki öyle bir değeri vardı ki bulunduğu tarafa yataklarının ayak ucunu çevirmezlerdi. Halk bütün hacetlerini ondan ister, her başı sıkışan ilk önce onun mukaddes örtüsüne yüzünü sürerdi. Hükümete ve mahkemelere verilecek arzuhaller önce ona götürülür, himmeti ve yardımı rica edilirdi. Davalarını kazananlar, hapisaneden çıkanlar, bir kazadan sağlam kurtulanlar ellerinde mum desteleriyle ona koşarlardı. Hasılı, Kelâmi Baba türbesi hükümet üstünde bir hükümetti. Himmeti hazır ve nazır olsun, koca bulamayan kızlardan, şifasız dertlere uğrayan hastalardan, kiracısız evlere, müşterisi az dükkanlara kadar her işle uğraşırdı”* (Güntekin, 1995: 144)

Görüldüğü üzere kasaba halkı cehalet ve fakirlik nedeniyle medresenin, taassup, irtica ve din istismarcılarının elinde oyuncak haline gelmiştir ve softaların isteklerine kolayca boyun eğmektedirler. Nitekim, Marc gibi, Ali Şahin Efendide bu korkunç manzarayı görür ve henüz Sarıova’ya ayak bastığı ilk günlerde yakın arkadaşı Rasim öğretmene bu konudaki düşüncelerini ve yapmak istediklerini şöyle özetler:

“*Bak şu yeşil türbe kandiline Rasim, medresenin ilim ve nur dediği şey bu sisli ışığa benzer. Hep böyle mezarları, insana kasvet ve ümitsizlik veren şeyleri aydınlatır; erişebildiği yerdeki eşyanın şeklini, rengini değiştirir her şeyi korkulu vehimler ve hayaller şekline sokar(...) Bir ışık ki sekiz on adım ötesinde yine gece vardır. Asırlardan beri nur diye hep bu yeşil gece’nin içinde yaşadık. Ben aydınlık diye ona derim ki beş altı saat sonra doğacak gün gibi her yeri, her köseyi berrak bir mücevher ışığında boğar...Bu yeşil gece’ye nihayet verecek gün bizden, yeni mektep dediğimiz bu kötü, karanlık viraneden doğacaktır.* (Güntekin, 1995: 62)

Bu iki ermişin akıbeti de kül olmaktır, nitekim birisi kundaklanarak kül olur diğeri ise yıldırım düşmesi sonucunda, aslında bu yok oluş simgesel anlamda irticanın kaynağının yok oluşudur. Ama asıl yok oluş eğitim alanında yapılacak mücadeleyle gerçekleşecektir. Şimdi her iki romandaki irticanın hakim olduğu okullar ve laik okullar arasındaki mücadeleye roman kahramanları çerçevesinde ele almaya çalışalım.

Her şeyden önce, iki romanın da baş kahramanları arasında büyük farklılıklar olduğunu belirtmek gerekir. Marc laik bir eğitim almıştır. “*Hiçbir inancı olmayan, hiçbir ibadete bağlı olmayan, her türlü dinden kurtulmuş*” birisidir. (Zola, 1996:31) Ali Şahin ise, önce medrese eğitimi almıştır. Bu dönem II. Abdul Hamit zamanındaki medresenin, taassubun ve katı örf ve adetleri en katı olduğu bir Anadolu kasabasında geçen yıllarıdır. Ancak Ali Şahin zamanla bunlara tepki şeklinde doğan bir inkılapçı kimliğe bürünür. Aslında *Yeşil Gece*’ye Ali Şahin’in romanı da diyebiliriz zira, roman Ali Şahin’in sofuluk zamanından laik düşünceye geçişi sırasındaki yaşadığı iç mücadelesi ve sofulara karşı giriştiği savaşı anlatan bir kurguya sahiptir. Güntekin,

kanımızca, Meşrutiyet döneminin ve dini kurumların o dönemdeki çarpıklıklarını gözler önüne sermek için böyle bir yola başvurmuştur.

İlk eğitimini tamamlamadan kasaba medresesine gitmeye başlayan Ali Şahin, babasının ölümü üzerine medrese tahsilini sürdürmek ve “*nur-i hidayete*” ermek maksadıyla İstanbul’da Somuncuoğlu medresesine gelir. Bu “*sefil kıyafetli, yeşil ve yırtık cüppeli çocuk*” (Güntekin, 1995: 12) çok softaca ve saf düşüncelere sahiptir. Gençliğini karanlık bir taş odada “sarı yırtık yapraklı kitaplar okuyarak”(Güntekin, 1995: 25) ve insanlar için göz yaşı dökerek geçiren ve öğrenme aşkıyla tutuşan Şahin Efendi, sadece kendi dersleriyle yetinmez, İstanbul’daki başka medreselere de gider. Anlayamadığı sorunlar karşısında kendisini suçlayarak kafasındaki sorulardan kurtulmaya çalışır. Zaman geçtikçe medresenin içyüzünü ve çıkarıcılığını görmeye başlayan Ali Şahin kafasında oluşan şüpheler nedeniyle önce kendini, sonra hocalarını, sonra da halifeyi suçlar. Şüpheleri bu kadarla da kalmaz halifenin de üstüne çıkarak Tanrı’ya kadar uzanır. Böylece, büyük bir aşkla bağlı olduğu dini inançları yavaş yavaş çözülmeye başlamıştır. Ahiret ve Tanrı gibi kavramlara karşı duymaya başladığı isyanı, ne derdini açtığı müderrisler ne de maddeciliği tenkit eden kitaplar ve yazarlar dindiremezler.

Sonunda, Somuncuoğlu medresesinden ayrılan Ali Şahin Efendi Darülmuallimin’e girer ve ilkokul öğretmenliğine yeni bir din gibi bağlanır. Medrese’de boşa geçirdiği yılları öğrenme aşkıyla doldurmaya çalışır. Hem medrese hem de Darülmuallimin eğitiminden geçmiş olmanın verdiği tecrübeyle laik bir eğitim vermek için softaların hakim olduğu Sarıova’ya gönüllü olarak gider.

Reşat Nuri, Sarıova öncesinde medrese ve mektep karşıtlığını Ali Şahin’i değişim süreci içinde ve kahramanın bakış açısıyla gemi yolculuğu ve eski medresesini ziyareti sırasında anılarını canlandırarak okuyucuya aktarır .

Medrese eğitimi gören bu “*alîl, ebleh mütereddî yarı meczup çocuklar*” (Güntekin, 1995: 24), “*kimi açlıktan, beden sefaletinden yıpranmış, yeşilimsi bir renk bağlamış kimi damızlık boğalar gibi kaygısızlıktan gamsız, kasavetsiz yiyip içip uyumaktan cilalanmış gibi parlak kırmızı...Dar, geriye kaçmış, ileri fırlamış biçimsiz alınlar, enfiyeden delikleri büyümüş biçim biçim burunlar...Fakat hepsinde kenarları tıraşlı çember sakalları*” (Güntekin, 1995: 21) ile “*karlı havalarda yiyecek aramak için şehirlere inen aç kurtlar*”a (Güntekin, 1995: 24) benzemektedirler. “*Sırf kendilerini yaşatacak bir zanaat elde etmek için esnaf çıraklığına girer gibi*” (Güntekin, 1995: 20) “*korkunç bir heyula sürüsü halinde*” (Güntekin, 1995: 24) medreseye girmiş olan bu softalarca dünya, ahiret ve Tanrı kavramları alıntıda olduğu gibi açıklanmaktadır:

“Karalar ve denizlerin üstünde kubbe biçiminde bir büyük tavan, onun üstünde çivi çivi çakılmış yıldızlar ve altında insan sürüleri...Her birinin iki omzunda iki hafıye melek

oturmuş durmadan ne yaptıklarını, ne düşündüklerini yazıyor, sonra bunların hepsinin üstünde kullarını bu jurnallere göre keyfince asıp kesen, mesela kadınlar sokaklarda yüzlerini açıyor diye tarlalara dolu, şehirlere taş yağdıran çatık yüzü Tanrı...Günah işleyenleri yakmağa mahsus bir ocak ki bir deliği açık kaldığı zaman yeryüzü sıcaktan kavruluyor, bir Cennet ki içinde İstanbul çarşuları gibi yiyecek içeceğe dair yok yok; yalnız şu farkla ki orada alışveriş parayla değil. Allah'ın sevgili kulları diz dize oturmuş gece gündüz dua ve ilahi okumakla meşgul; ara sıra ibadete fasıla vererek çeşit çeşit nimetten yiyorlar; huriler, gülmanlarla sefa sürüyorlar..." (Güntekin, 1995: 20)

Ali Şahin'in bu içsel mücadelesinde mektep ve medrese, mektepli ve medreseli arasında karşılaştırma yapan Güntekin, Kurtuluş Savaşı sonrasında da softaların işlerini hala yürüttüğünü ve idealist insanların bile bunların elinde oyuncak haline geldiğini vurgulamak amacıyla kahramanını düş kırıklığına uğratar. Zira, bir zamanlar kendisine karşı savaşan softaların lideri Hafız Eyüb sarığını, cübbesini çıkarmış yerine "melon şapka giymiş" (Güntekin, 1995: 221), yeni "*Maarif Müdürü üzerinde de nüfuz sahibi olmuştur*" (Güntekin, 1995: 221). Hafız Eyüb, Ali Şahin'i müdüre vatan haini olarak tanıtmıştır. Bu nedenle de müdür tarafından vatan hainliğiyle suçlanarak okuldan kovulmuştur. (Güntekin, 1995: 222) Dahası softalara karşı mücadele verdiği dönemlerde kendisine düşman olan, gazetelerde laik eğitim ve kendisi hakkında zehir zemberek yazı yazanlar ve işgal sırasında Sarıova'yı en ön saflarda terk eden kişiler savaş sonrasında yine köşe başlarını kapmışlar ve eski durumlarını korumayı bilmişlerdir. (Güntekin, 1995: 222-223)

Romanın bu bölümlerini okurken Güntekin'in "*İnkılap için dua eden, nutuk söyleyen çehrelerden birçoklarının mazlum, tatlı maskeleri arkasından çıkacak maskeleri düşündüm*" sözünü göz önüne aldığımızda yazarın yeni kurulmuş Cumhuriyet'i nelerin beklediğini açıkça gösterdiği görülmektedir. *Gerçek* romanında ise böyle bir durum söz konusu değildir. Zira Zola düşlediği şeyleri gerçekleştirmiş herkes hak ettiği yere gelmiştir. Bu nedenle *Yeşil Gece* sonuç açısından da *Gerçek*'ten ayrılmaktadır.

Zola, çağdaş düşüncenin ve pozitif ilimlerin karşısında en büyük engel olarak gördüğü kiliseyi Marc ve arkadaşları aracılığıyla eleştirirken, çağının olumsuz şartları altında gözler önüne serilen bu çatışma, aslında bir bakıma ihtilal sonrası Fransa'daki sorunlara ışık tutar niteliktedir.

Gerçek'te Zola da, kiliseyi çağdaş düşüncenin ve pozitif ilimlerin karşısında en büyük engel olarak gördüğü için Marc ve arkadaşları aracılığıyla onun iç yüzünü ortaya koymaya çalışır. Romanda göstermeye çalıştığı bütün çarpıklıklar ve olumsuz şartlar bir bakıma ihtilal sonrası Fransa'daki sorunlara da ışık tutar niteliktedir. Gerçekten de, Cumhuriyetçilerin toplumu kaynaştırmak ve ihtilalin açmış olduğu yaraları sarmak için "*kendisini bile boğmak isteyen baş kaldıranlara bile*" (Zola, 1996:111) gösterdiği

hoşgörüden yararlanan irtica, “yeraltından ilerlemeye devam eder... Cizvitlerin, Dominikenlerin daha başka tarikatların okulları yavaş yavaş yönetimi, orduyu öğrencileriyle doldurmaktadır” (Zola, 1996:111). “Kilisenin adamları, hükümet örgütünün en iyi mevkilerine yerleşmiş, ülkenin geleceği, gelecekteki halkı, köylüleri, işçileri, askerleri öğretmen papazların baskısı altında” dır. (Zola, 1996:111). Bu nedenle ülkenin geleceği tehlike altındadır. Kurtuluş ise yalnızca geleceğin halkı olacak çocuklara gerçeği öğretmektir. Ayrıca “yarının özgür, mutlu milleti için karma okuldan daha uygun ve daha güçlü bir şey” yoktur. (Zola, 1996:157) Bu nedenle Zola kilise ve laik okulu karşı karşıya getirir ve özgür düşünceli bir halkın var olma savaşını gözler önüne serer. Aslında bu mücadelenin geçtiği Maillebois kasabası gerçekte Fransa’da da yaşanan bu savaşın en küçük karesini oluşturmaktadır. Zira, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren zorunlu ve laik eğitime papazların ve tarikatların da etkisiyle yeterince ilgi gösterilmemiş, zaten kimi laik okullardaki öğretmenle de gelecek kaygılarından dolayı papaz yanlısı olmuşlardır. Bu nedenle kilise ve tarikatlar kendi okulların dışında ele geçirebildikleri laik okullarda da hakimiyetlerini kurmuşlardır.(Zola, 1996:118)

Her iki romandaki çatışmalar eğitim kurumları arasında geçmesine rağmen, aslında Fransa ve Türkiye’nin bütün kurumları da aynı çatışmanın içindedir. Zira, medrese ve Kilise’nin temel amaçları ülkeyi hatta dünyayı fethetmektir. İki yazar da romanlarında bu fetih düşüncesini simgeleyen sancak, bayrak, ordu gibi terimleri ön plana çıkartarak vurgulamaktadırlar.

Gerçek’te “Fransa, Katolik büyük devletlerin sonuncusu” olduğu..”katolikliği dünyaya zorla kabul ettirmek için gerekli insan ve para(nın), sadece” Fransa’da olduğu, bu nedenle de “Roma Katolik kilisesinin son yüce savaşa girişmek için” bu ülkeyi seçtiği vurgulanmaktadır.(Zola, 1996:116) Bu doğrultuda, Kilise, “Büyük Fransız İhtilaline, özgürlük ve adalet ruhuna karşı” (Zola, 1996:117) Fransa’da büyük bir hakimiyet savaşına girişmiştir. “Önce, ustaca tezgahlanan din okullarındaki öğretim, geleceğin çocuk yoluyla ele geçirilmesi” (Zola, 1996:117) düşüncesiyle laik okullara karşı bir çok tarikat ve kilise okulu açılmış nihayetinde “orduda, adliyede, yönetimde, politikada, bütün yüksek mevkiler (onların) yetiştirdiği, eğittiği kişilerin eline” geçmiştir. (Zola, 1996:117) Bir “öğretmenin Sacré-Coeur tarikatının bayrağını taşıması”, “muzaffer bir marş” (Zola, 1996:170) eşliğinde “sivil idarenin bu tarikatın ulusal bayrağının altında toplanması”, “yeryüzünde gücün ve iktidarın tek temsilcisi kilisenin” (Zola, 1996:170) Fransa için büyük emeller beslediğinin göstergesidir. Zira “bütün bucaklar bu kasabanın açtığı çizgiyi izleyecek ve bütün vatan pek yakında kendini Kutsal Yüreğe teslim edecektir.” (Zola, 1996:171) Üstelik “Fransa, İsa’nın bayrağı haline gelen (bu tarikatın) ulusal sancağına tapmakla yeryüzündeki imparatorluğuna kavuşacaktır” (Zola, 1996:171)

Yeşil Gece'de de durum hemen hemen aynıdır. Özellikle 31 Mart isyanının ardından merkezden uzak yerleşim yerlerinde faaliyetlerine devam eden irtica ve kuruluşlarının fetih düşüncelerini “yeşil gece, yeşil ordu, yeşil sancak” gibi terimlerle ön plana çıkarmaktadır. Medrese öğrencilerinin eğlenirken bile, gülmeden uzak “korkunç ihtilal kalabalığı gürültüsüne benzer seslerle”(Güntekin, 1995: 21) eğlendiklerini betimleyen Güntekin, Ali Şahin'e “*Bir gün yeşil bayrağın ardından cihanın dört köşesini istilaya gidecek yeşil ordunun gönüllüleri bu adamlar mıydı?*” (Güntekin, 1995: 21) diye düşündürerek okuyucuya yeşil ordu gönüllülerinin iç yüzlerini ortaya koyar. “Yeşil ordu” “yeşil gece” ve “yeşil sancak” ifadeleri romanın hemen hemen bütün bölümlerinde yer almaktadır. Zira Ali Şahin'e göre “*zavallı memleket, asırlardan beri yeşil bir gece içinde yaşamaktadır*” (Güntekin, 1995: 38) “*Anadolu'da fikirlerin geri, insanların sefil kalması, işlerin fena gitmesi hep bu yüzdendir*”r (Güntekin, 1995: 38) Memleketin iptidai mekteplerini gezen Ali Şahin “bu okulların da medresenin parçasından başka bir şey olmadığını görmüştür” (Güntekin, 1995: 38) Sonra, burada okuyan “çocuklar büyüyecek, babalarının, büyük kardeşlerinin yerini alacak” ancak “*kafa cihetinden onlardan kıl kadar farkları olmayacak (...), zararlı otlar gibi oldukları yerlerde büyüüp kuruyacaklar, yahut ... koyun sürüleri gibi gagesiz ölüme sevkedilecekler*”dir. (Güntekin, 1995: 38)

Görüldüğü üzere iki kahramanın, daha doğrusu iki yazarın da kaygıları aynıdır. Ülkede eğitim alanında yeni düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu yeniliklerin birden bire gerçekleşmesi de zordur. Özellikle, ülke yönetimi ve halk üzerinde hükümranlık kurmuş irtica gurupları ve onların düşünceleriyle yetişmiş üstelik bu uğurda gönüllü askerlik yapan insanlara rağmen yenilikleri uygulamaya koymak ve sağlıklı bir şekilde yürütmek zaman, sabır ve idealizm gerektirmektedir. Aslında her iki romanda da verilmek istenen mesaj budur. Nitekim Zola'nın kahramanı Marc, tam dört kuşak sonunda hedefine ulaşırken, Güntekin'in kahramanı Ali Şahin romanın sonunda “*Çok doğru söylemişler...İnkılap denilen şey bir günde olmuyor*” (Güntekin, 1995: 223) diyerek bizim tespitimizi doğrulamaktadır. Sonuç olarak, her iki roman benzer nedenlerin sonunda, benzer sonuçların ortaya çıktığı dönemlerde ve benzer sorunları dile getirmektedir.

Batılılaşmanın gereği olarak günlük hayatımıza çevirilerle giren ve sonrasında yıllarca İstanbul'un zengin ailelerinin yaşantısını konu alan roman, Reşat Nuri Güntekin'le Anadolu'ya inmiş, Anadolu insanının duygularına, korkularına ve beklentilerine tercüman olmuştur. Güntekin, *Yeşil Gece* romanıyla da İnkılabın sadece kanunlarla gerçekleşmeyeceğini tarihi gerçeklerden hareketle ortaya koymuştur. Kimi eleştirmenlerin bu romanın Atatürk'ün “*Bana yobazlığı eleştiren bir roman yaz*”(Emil, 1984:213) sözü üzerine yazıldığını söylenmesine karşın, kızı Ela Güntekin'in bir

mülakatta babasının dini yaşantısı ile ilgili bir soruyu: “Yeşil Gece kitabını biliyorsunuz. Ondan başka söyleyecek bir şeyim yok”(Aksiyon 20 Nisan 2002) diye yanıtlaması, kanımızca *Yeşil Gece*'nin bir ısmarlama roman olmadığına, tam tersine, yazarın Türkiye'nin içinde bulunduğu şartlar nedeniyle İnkılaplarla ilgili kaygılarını dile getirmek için kaleme aldığına bir kanıttır.

KAYNAKÇA

- Banville, Jacques. (1938), *Fransa Tarihi*, Çev: Hüseyin Cahid Yalçın, İstanbul: Kanaat Kitabevi.
- Carles, Patricia. (1991). *Zola*, Paris: Nathan.
- Emil, Birol. (1984). *Reşat Nuri Güntekin'in Romanlarında Şahıslar Dünyası*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Enginün, İ. ve Z. Kerman. (1977). *Türkçe'de Zola Tercümeleleri ve Emile Zola Hakkında Yazılar Bibliyografyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- Güntekin, Reşat Nuri. (1995). *Yeşil Gece*, İnkılâp Kitabevi (22.Baskı), İstanbul.
- Hançerlioğlu, Orhan “Reşat Nuri” *VARLIK*, sayı 445, 1 Ocak 1957.
- Kalyoncu, Cemal. 20 Nisan 2002. *Aksiyon*; “ÇALIKUŞU AİLESİ”.
- Karaosmanoğlu, Yetkin, Siyavuşgil, “Reşat Nuri İçin” *VARLIK*, sayı 445, 1 Ocak 1957.
- Mitterand, Henri. (1990) *Zola, l'histoire et la fiction*, PUF, Paris.
- Moran, Berna. (1991). *Türk Romanına Eleştirel Bir Bakış I İletişim Yayınları* (4. Baskı), İstanbul.
- Naci, Fethi. (1995) *Reşat Nuri'nin Romancılığı* Oğlak Yayıncılık (Birinci Baskı), İstanbul,
- Tuncay, M.,Koçak, Özdemir, H ve Diğerleri. (1997). *Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908-1980*, İstanbul: Cem Yayın Evi.
- Türk Dili Dergisi, Ocak 1981, Yazın akımları Özel sayısı.
- Uyguner, Muzaffer. (1993) *Reşat Nuri Güntekin (Yaşamı, Sanatı, Yapıtlarından Seçmeler)* Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Ünlü – Özcan, (1988) *20. Yüzyıl Türk Edebiyatı Cilt 2 (Cumhuriyet Kurtuluş Dönemi 1923-1940)*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Yalçın, Alemdar. (1998). *Sosyal ve Siyasal Gelişmeler Açısından Cumhuriyet Dönemi Türk Romanı*, Ankara: Günce Yayınları.
- Yücebaş, Hilmi. (1957) *Bütün Cepheleriyle Reşat Nuri* İstanbul: Yeni Matbaa
- Varlık, Sayı 416, 1 Mart 1955.
- Zola, Emile (1993) *Vérité L'Harmattan*, Paris.
- _____ (1996) *Gerçek* (Çev. Nesrin Altınova) Oda Yayınları, İstanbul.